

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ НАРОДОЗНАВСТВА

Схвалено
вченою радою ІН НАН України,
протокол № 8
від «11» вересня 2024 року

Затверджено
на засіданні відділу історичної етнології
ІН НАН України
протокол № 7
від «09» вересня 2024 року
В.о. завідувача відділу історичної етнології

Марія ДЕМЧУК
_____ Марія ДЕМЧУК

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЕТНОГРАФІЧНЕ РАЙОНУВАННЯ УКРАЇНИ

рівень освіти	<u>третій (освітньо-науковий) рівень</u>
галузь знань	<u>03 Гуманітарні науки</u> (шифр і назва галузі знань)
напрямок підготовки	<u>доктор філософії</u>
спеціальність	<u>032 – історія та археологія</u> (шифр і назва спеціальності)
спеціалізація	<u>етнологія</u> (назва спеціалізації)
вид дисципліни	<u>вибіркова</u> (обов'язкова/за вибором)
відділ	<u>історичної етнології</u> (назва відділу)

2024 рік

Робоча програма «Етнографічне районування України» для аспірантів за спеціальністю 032 Історія та археологія

Розробник: **Радович Роман Богданович**, старший науковий співробітник відділу історичної етнології, доктор історичних наук

Робоча програма затверджена на засіданні відділу історичної етнології ІН НАН України

Протокол № 7 від. “09” вересня 2024 р.

В. о. завідувача відділом історичної етнології ІН НАН України

“09” вересня 2024 р. Демчук (с.н.с. Марія ДЕМЧУК)

Схвалено Вченою радою Інституту народознавства НАН України

Протокол № 08 від. “11” вересня 2024 р.

“ 11 ” Вересня 2024 р. Голова Павлюк (акад. Степан ПАВЛЮК)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань 03 Гуманітарні науки <hr/> (шифр і назва)	Нормативна дисципліна Складова 1 (Загальнонаукові компетентності) Цикл 2 (Цикл професійної підготовки)	
	Напрямок підготовки Доктор філософії (шифр і назва)		
Модулів – 2	Спеціальність: 032 Історія та археологія <hr/>	Рік підготовки	
Змістових модулів – 4		2-й	-й
Індивідуальне науково-ідне завдання: відуальний міні-проект – говний реферат (за)		Семестр	
Загальна кількість годин			
Тижневих годин для ої форми навчання: аудиторних – 4 самостійної роботи – 2 індивідуальний проект - 3	Освітньо-кваліфікаційний рівень: доктор філософії	Лекції	
		20 год.	год.
		Практичні, семінарські	
		20 год.	год.
		Лабораторні	
		- год.	год.
		Самостійна робота	
		20 год.	год.
Індивідуальні завдання:			
30 год.			
Вид контролю:			
екз.			

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить 40 / 50

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

2.1. Мета – сформувані у студентів всебічні знання про прийнятий в етнологічній науці умовний поділ української етнічної території на певні регіони та райони за історико-етнографічними ознаками (властивими їм місцевими особливостями традиційної духовної, матеріальної та суспільно-побутової культури).

2.2. Завдання навчальної дисципліни:

При успішному вивченні дисципліни студент набуде загальних та спеціальних компетентностей:

ЗК 6. Здатність застосовувати новітні інформаційні технології для оптимізації процесу і результатів наукового дослідження.

СК 9. Вміння провадити інноваційну діяльність в сфері етнологічних досліджень із застосуванням нових підходів та методологій.

Програмні результати навчання (ПРН):

ПРН 1. Мати передові концептуальні та методологічні знання в галузі історії і на межі предметних галузей, а також дослідницькі навички, достатні для проведення наукових і прикладних досліджень, отримання нових знань та здійснення інновацій.

ПРН 7. Застосовувати сучасні інструменти і технології пошуку, оброблення, аналізу й збереження даних та інформації, статистичні методи аналізу даних великого обсягу та складної структури, спеціалізовані програмне забезпечення, бази даних та інформаційні системи у науковій та викладацькій діяльності.

Внаслідок вивчення навчальної дисципліни здобувач повинен бути здатним продемонструвати такі результати навчання:

Знати:

- теоретичні засади та методологічні принципи етнографічного районування України;

- таксономічні рівні етнографічного районування (регіон, район, локальна група тощо);

- сукупність критеріїв, які використовуються для визначають етнографічних одиниць різного таксономічного рівня;

- терміни і поняття етнографічного районування;

- просторову локалізацію етнографічних одиниць різного таксономічного рівня, географічні та адміністративні межі районів;

- особливості традиційної культури окремих етнографічних одиниць різного таксономічного рівня.

Розуміти:

- суть етнографічного районування;

- стан етнографічного районування (відмінні підходи до етнографічного районування, що існують в українській етнологічній науці);

- умовність етнографічного районування;

- причини (політичні процеси та події першої половини ХХ ст.), які спричинили до включення значної частини етнічної території України до складу сусідніх держав.

Вміти:

- оперувати спеціальною етнологічною термінологією;
- окреслити географічні межі трьох історико-етнографічних регіонів України;
- окреслити географічні межі етнографічних районів та субрайонів (районів третього таксономічного рівня);
- розрізняти етнотопоніми, політопоніми, етноніми (субтопоніми, субполітопоніми, субетноніми) тощо;
- визначати особливості традиційної культури етнографічних одиниць різного таксономічного рівня.

3. Анотація навчальної дисципліни

Програму навчальної дисципліни «Етнографічне районування України» складено відповідно до освітньо-наукової програми третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти за спеціальністю 032 – історія, археологія. У рамках дисципліни розглядаються прийнятий в етнологічній науці умовний поділ української етнічної території на певні регіони та райони за історико-етнографічними ознаками. При розробці курсу враховано той факт, що детальна схема етнографічного районування на сьогоднішній день до кінця не розроблена. Тобто усі запропоновані підходи до з'ясування цього питання є поки що робочими (схематичними), які потребують удосконалення та уточнення, а також розробки методологічно-теоретичних основ етнографічного районування.

В результаті успішного навчання за програмою даного курсу передбачається ознайомити студентів з загальноприйнятою схемою етнографічного районування території України. Студенти матимуть можливість здобути ґрунтовні знання про три великі етнографічні (історико-етнографічні) регіони: Центрально-південно-східний, Північний (Полісся) та Південно-західний. Курс знайомить з внутрішнім поділом цих регіонів на райони другого порядку (етнографічні райони), а також виділення в межах останніх специфічних етнографічних підрайонів третього порядку. Розроблений курс дозволить студентам здобути конкретні відомості про особливості традиційної культури у етнографічних одиницях різних таксономічних рівнів (спільні загальноукраїнські, регіональні, локальні тощо). Впродовж семестру кожен студент розробить та реалізує індивідуальний міні-проект – змістовний реферат стосовно одного з етнографічних районів (Лемківщина, Гуцульщина, Бойківщина тощо).

Для курсу підготовлено пакет текстів для обов'язкового та додаткового читання в електронному форматі.

4. Опис навчальної дисципліни

4.1. Лекційні заняття

№ з/п	Зміст заняття	Кількість годин
	ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 1.	
1.	Тема 1. Історичні етнотопоніми та політопоніми України Найдавніші етнотопоніми і політопоніми. Формування українських субтопонімів у XVI–XIX ст. Західноукраїнські топоніми і етнотопоніми XV–XX ст. Адміністративні одиниці на українських землях у XVII–XX ст. Способи їхнього формування.	2
2.	Тема 2. Загальні принципи етнографічного районування України. Критерії етнографічного районування України. Соціомічні рівні етнографічного районування. Історико-географічні регіони, етнографічні райони та субрайони. Українські історико-етнографічні землі у складі сусідніх держав.	2
	ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 2.	
3.	Тема 3. Південно-Східний історико-етнографічний район України – Середня Наддніпрянщина. Середня Наддніпрянщина – край історичної України. Етнографічні межі. Етнополітопонім та етнотопонім Україна (Україна). Особливості традиційної культури: заняття населення, матеріальна та духовна культура. Специфічні та загальні риси традиційної культури правобережжя та лівобережжя Середньої Наддніпрянщини.	2
4.	Тема 4. Південно-Східний історико-етнографічний район України – Слобожанщина. Заселення східних земель Лівобережжя у XVII ст. і поява Гетьманської України. Географічні межі. Національний склад населення. Організація українських козацьких військово-адміністративних структур (слободи, сотні, полки). Особливості традиційної культури: заняття населення, матеріальна та духовна культура.	2
5.	Тема 5. Південно-Східний історико-етнографічний район України. Етнографічні субрайони та неукраїнські	2

	<p>оси півдня України.</p> <p>Колонізація Нижнього Подніпров'я, Північного чорномор'я та Приазов'я в XVI–XIX ст. Українське елювання півдня України: особливості традиційної культури (заняття населення, матеріальна та духовна культура). Географічні субрайони та неукраїнські етноси Півдня (росіяни, поляки та інші).</p>	
	<p>ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 3.</p> <p>Тема 6. Південно-Західний історико-етнографічний регіон України. Етнографічне районування Карпат, низинного Прикарпаття та Закарпаття.</p> <p>Бойківщина, Лемківщина, Гуцульщина як етнографічні райони Карпат у дослідженнях XIX –XX ст. Етнографічні райони та субрайони низинного Прикарпаття: буковинське та бойківське Підгір'я; синкретизм традиційної культури (заняття населення). Етнічна історія та культура доляків Закарпаття; територіальна структура (таксономічні рівні третього порядку). Етнографічні межі карпатських районів та субрайонів, особливості традиційної культури (заняття населення, матеріальна та духовна культура).</p>	
6.		2
	<p>Тема 7. Південно-Західний історико-етнографічний регіон України – етнографічні райони та субрайони степової частини (Волинь, Поділля, Опілля, Надсяння, Буковина).</p> <p>Історичні відомості про Волинь та Поділля XV–XX ст. Особливості матеріальної та духовної культури. Синкретизм явищ традиційної культури Волині (перехідні Волинсько-подільські риси). Опілля та Надсяння як окремі етнографічні райони (особливості традиційної культури: заняття населення, матеріальна та духовна культура). Етнографічна окатість Буковини як історико-політичного району. Етнографічні вияви у сфері матеріальної та духовної культури Буковини на субетнічному рівні.</p>	
7.		2
	<p>ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ 4.</p> <p>Тема 8. Північний історико-етнографічний регіон України (Полісся). Західне Полісся.</p> <p>Географічні межі Полісся. Етнографічна історіографія. Етнопонім «Полісся» в пам'ятках історії. Етнографічні райони</p>	
8.		2

	ону. Поліщуки, литвини та інші субетноніми. Західне Полісся: географічні межі, особливості традиційної культури (заняття населення, матеріальна та духовна культура). Території етнографічного району Західне Полісся у складі сусідніх держав (Львівщина та Полісся Брестчини).	
9.	Тема 9. Північний історико-етнографічний регіон Волині (Середнє Полісся). Географічні межі, особливості традиційної культури (заняття населення, матеріальна та духовна культура). Території етнографічного району Середнє Полісся у складі Білорусі.	2
10	Тема 10. Північний історико-етнографічний регіон Волині (Східне Полісся). Специфіка заселення краю (українці, білоруси та росіяни). Географічні межі, особливості традиційної культури (заняття населення, матеріальна та духовна культура). Території етнографічного району Східне Полісся у складі Білорусі та Росії (Львівсько-Жиздринське Полісся).	2
	Всього	20

4.2. Практичні заняття

<i>№ з/п</i>	<i>Назва теми</i>	<i>Кількість годин</i>
1.	Сучасний стан опрацьованості питання етнографічного районування України.	2
2.	Проблемні питання етнографічного районування України.	2
3.	Українські історико-етнографічні землі у складі сусідніх держав	2
4.	Синкретизм явищ традиційної культури низинного Закарпаття та етнографічної Волині.	2
5.	Етнографічна строкатість Буковини. Особливості етнографічного районування рівнинного Закарпаття.	2
6.	Надсяння як окремий етнографічний район на пограниччі українського та польського етносів	2
7.	Реліктові явища у традиційній культурі Полісся.	2
8.	Специфіка традиційної культури західної та східної частин єдиного Подніпров'я.	2

9.	Підрайони третього таксономічного рівня Півдня України (Хазовський, Нижньо-подніпрівський, Нижньо-побозький, Ізюмський, Крим (Таврія)): локалізація та специфіка традиційної культури	2
10.	Принципи картографування явищ традиційної культури	2
	Всього	20

8. Самостійна і групова робота

Самостійна робота студентів полягає в читанні повного обсягу обов'язкової літератури перед кожним заняттям та готовності змістовно обговорювати відповідні теми під час лекцій/семінарів, оперувати здобутими знаннями та брати участь у дискусіях. Групова робота полягає в опрацюванні практичних завдань в позааудиторний час та підготовка до представлення та обговорення результатів під час семінару-практичного заняття

9. Індивідуальні завдання

Впродовж курсу кожен студент має розробити індивідуальний міні-проект – змістовний реферат про особливості одного з етнографічних районів (Лемківщина, Гуцульщина, Бойківщина тощо), який включає:

- географічні межі району;
  - особливості заселення та розселення;
  - походження відповідного мікроетноніма у історіографії;
  - внутрішнє районування: райони третього таксономічного рівня;
  - особливості місцевого говору;
  - специфіка матеріальної культури (народне будівництво, одяг, харчування тощо);
  - явища духовної культури.
- (обтяг 1 авторський аркуш).

10. Методи діагностики знань

Поточний контроль на практичних заняттях проводиться з метою виявлення готовності здобувача до занять у таких формах:

- Вибіркове усне опитування перед початком занять.
- Фронтальна перевірка виконання домашніх завдань.
- Фронтальне стандартизоване опитування за картками, тестами протягом 5-10 хв.

- Оцінка активності здобувача у процесі занять, внесених пропозицій, оригінальних рішень, уточнень і визначень, доповнень попередніх відповідей і т. ін.

Контрольні запитання поділяються на:

- тестові завдання – вибрати вірні відповіді;
- проблемні – створення ситуації проблемного характеру;
- питання-репліки – виявити причинно-наслідкові зв'язки;
- ситуаційні завдання – визначити відповідь згідно певної ситуації;
- питання репродуктивного характеру – визначення практичного значення;

Підсумковий контроль проводиться за результатами поточного контролю та виконання індивідуальних науково-дослідних завдань.

11. Критерії оцінювання результатів навчання

Критерії оцінювання результатів навчання відбувається у відповідності до Процедури оцінювання компетентностей, ідентифікації та вимірювання результатів навчання аспірантів вищої освіти. Підсумкова оцінка з дисципліни «Етнографічне районування України» виставляється, виходячи з результатів складання всіх передбачених програмою видів навантажень: самостійних і науково-дослідних завдань. За результатами вивчення навчального матеріалу, здобувачі отримують оцінку за 100-бальною шкалою.

Екзамен є обов'язковою підсумковою формою контролю, що полягає в оцінці засвоєння здобувачами теоретичного матеріалу на лекційних заняттях, результатів виконання ним наукової роботи, самостійних завдань.

11.1. Розподіл балів

I етап – задача та захист науково-дослідних робіт – 30 б.;

II етап – екзамен – 70 б.

За усну відповідь (чи тестові питання) бали виставляються таким чином:

70-60 балів – “відмінна” відповідь;

59-45 балів – “добра” відповідь;

44-30 бали – “задовільна” відповідь;

29-0 бали – “незадовільна” відповідь.

Самостійна робота	Підсумкове усне (тестове) опитування	Разом за дисципліну
30	70	100

12. Навчально-методичне забезпечення

1. Опорні конспекти лекцій;
2. Навчальні посібники та ілюстративні матеріали;
3. Робоча навчальна програма;

4. Методичні вказівки щодо проведення практичних (семінарських) занять та самостійної роботи аспірантів;

5. Тестові і контрольні завдання для тематичного оцінювання навчальних досягнень аспірантів.

13. Рекомендована література

13.1. Базова література

Глушко М. Етнографічне районування України: стан, проблеми, завдання (за матеріалами наукових досліджень другої половини ХХ – початку ХХІ століть). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2009. Вип. 44. С. 179–214.

Глушко М. Середнє Полісся у системі етнографічного районування України: локалізація, межі (за матеріалами наукових досліджень другої половини ХХ – початку ХХІ ст.). *Вісник Львівського університету*. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2008. Вип. 43. С. 15–33.

Глушко М. Надсяння – перлина українських етнічних земель. Надсяння: традиційна культура і побут. Львів, 2017. С. 11–49.

Глушко М. Історико-етнографічна Волинь локалізація межі (За матеріалами наукових досліджень другої половини ХХ – початку ХХІ ст.). *III Міжнародний науковий конгрес українських істориків «Українська історична наука на шляху творчого поступу»*. Луцьк 17–19 травня 2006 року. Луцьк: РВВ «Вежа» Волинського державного університету ім. Лесі Українки, 2006. Т. 1. С. 111–119.

Глушко М. Етнографічне районування української Галичини (За матеріалами наукових досліджень другої половини ХХ – початку ХХІ ст.). *Галичина. етнічна історія. Тематичний збірник статей*. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. С. 46–80.

Горленко В. Ф. Етнографічне районування. *Географічна енциклопедія України: в 3 т.* Т. І. К., 1989. С. 393–394.

Гуслистий К. Г., Могила А. П. Етнографические группы украинского народа и диалекты украинского языка. *Народы европейской части СССР*. М., 1964. С. 591–592.

Кирчів Р. Ф. Етнічна територія України. *Українське народознавство: навч. посібник / за ред. С. П. Павлюка, Р. Ф. Кирчіва, Г. Й. Горинь*. Львів, 1994. С. 49–78.

Кирчів Р. Ф. Етнографічне районування України. *Українське народознавство*. К., 2004. С. 56–69.

Кирчів Р. Ф. Історико-етнографічні райони України та етнографічні групи українського народу. *Етнографія України: навч. посібник / за ред. С. А. Макарчука*. Львів: Світ, 1994. С. 132–145.

Кирчів Р. Ф. Історико-етнографічні райони України та етнографічні групи українського народу. *Етнографія України: Навч. посібник / за ред. С. А. Макарчука. Вид. 2-ге, перероб. і доп.* Львів, 2004. С. 123–148.

Косарик Д. М., Гуслистий К. Г., Горленко В. Ф. Сучасні етнографічні райони і локальні групи українського народу. *Українци: Історико-етнографічна*

монографія: в 2 т. (Макет). К.: В-во Академії Наук Української РСР, 1959. Т. I. С. 27–31;

Макарчук С. А. Історико-етнографічні райони України: навч. посібн. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2012. 352 с.

Макарчук С. Історико-політичне та етнографічне районування України: питання співвіднесеності. *НЗ*. Львів, 2001. № 3. С. 388–393.

Мороз М. А., Чаквин И. В. Полесье как историко-этнографическая область, ее локализация и границы. *Полесье. Материальная культура / АН УССР. Институт искусствоведения, фольклора и этнографии им. М. Ф. Рильского. Львов. отделение. АН БССР. Институт искусствоведения, этнографии и фольклора*. К.: Наук. думка, 1988. С. 28–40.

Полесье. Материальная культура. К.: Наук. думка, 1988. 446 с.

Полесье. Духовная культура. К.: Наук. думка, 1990. 482 с.

Наулко В. І. Історико-етнографічне районування України та етнографічні групи українського народу. *Культура і побут населення України: навч. посіб. для вузів*. К., 1991. С. 22–26.

Павлюк С. Словник основних понять і термінів з теорії етнології. Львів: ІН НАН України, 2008. 256 с.

Пономарев А. П. Історико-етнографічне районування. *Українці*. М.: Наука, 2000. С. 27–43.

Пономарев А. П. Українська етнографія: курс лекцій. К.: Либідь, 1994. 320 с.

Пономарев А. П. Регіональні барви України й українців. *Українці: історико-етнографічна монографія: у 2 кн. Опішне: Вид-во Державного музею-заповідника українського гончарства в Опішному «Українське Народознавство»*, 1999. Кн. I. С. 57–72.

Савчук Б. Регіональна мозаїчність України. *Українська етнологія*. Івано-Франківськ: В-во Лілея, 2004. С. 499–546.

Стельмах Г. Ю. Етнографічне районування України кінця ХІХ – початку ХХ ст. *Українська етнографія*. К., 1958. Т. 4. С. 106–114. [Наукові записки / Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР. Т. IV].

Хоменко М. Історико-етнографічне районування України. *Українська етнологія: навч. посіб.* Київ, 2007. С. 44–60.

13.2. Допоміжна література

Бойківщина: історико-етнографічне дослідження. Київ: Наукова думка, 1983. 304с.

Вовк Хв. Етнографічні особливості українського народу. *Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології*. Київ: Мистецтво, 1995. С. 39–218.

Гуцульщина: історико-етнографічне дослідження. Київ: Наукова думка, 1987. 471с.

Кожолянюк Г. Етнографія Буковини. Чернівці: Золоті литаври, 1999. Т. 1. 384 с.

Лемківщина: історико-етнографічне дослідження: у 2-х т.: Т.1.: Матеріальна культура. Львів: Ін-т народознавства НАН України, 1999. 360 с.

Лемківщина: історико-етнографічне дослідження: у 2-х т.: Т.2.: Духовна культура. – Львів: Ін-т народознавства НАН України, 2002. – 420 с.

Петров В. Походження українського народу. Київ: Фенікс, 1992. 192 с.

Поділля: історико-етнографічне дослідження. Київ: НКЦ «Доля», 1994. 504 с.

Радович Р. Етнографічне районування народного житла північно-західної Галичини та південного заходу Волині. *Етнічна історія народів Європи (Збірник наукових праць)*. К., 2008. Вип. 25. С. 138-143.

Тиводар М.П. Закарпаття: народознавчі роздуми. Ужгород: Карпати, 1995. 208 с.

Тиводар М.П. Етнографія Закарпаття: Історико-етнографічний нарис. Ужгород: Гражда, 2011.

Холмщина і Підляшшя: історико-етнографічне дослідження. Київ: Родовід, 1997. 384 с.